

ve din adamları Nakşibendî şeyhi Hotso-
lu Necmeddin'i imam seçmişlerdir. Böy-
lece 1859'da üçüncü imam Şeyh Şâmil'in
uzun yıllar mücadele ettikten sonra Rus-
lar'a teslim olmasıyla ortadan kalkan bu
makam yeniden canlandırılmıştır. 1913'-
te bölgede 2060 cami ve 800 medrese
mevcutken bugün ancak yirmi yedi cami
ile 300 kadar din adamı bulunmaktadır.
Buna rağmen Avaristan'da Ahulgo (1839'-
da Şeyh Şâmil'in 100 müridinin şehid ol-
duğu yer), Gimri (1832'de Ruslar tarafın-
dan öldürülen ilk Nakşibendî imamı Gazi
Muhammed'in mezarının bulunduğu mevki)
ve Kuzey Azerbaycan'da Kıpçak (Ha-
cı Murad'ın mezarının bulunduğu yer) gi-
bi köyler kutsal sayılmakta ve halk akın
akın buraları ziyaret etmektedir.

XVII-XVIII. yüzyıllarda Yukarı Dağıs-
tan'da Avar Hanlığı'nın hâkimiyetini ku-
ran Ümmü Han'ın (ö. 1634) halefleri, Gür-
cü Krallığı, Şirvan, Şeki ve Derbent han-
lıklarını haraca bağlamışlar, kültürel ve
siyasî hâkimiyetlerini yerleştirmişler,
ancak bütün Avaristan'ı birleştirmeye
muvaffak olamamışlardır. Avar Hanlığı
ilk olarak 1727'de, daha sonra 1802 ve
1803'te Rus hâkimiyetini kabul etmek
zorunda kaldı. Fakat 1821'de Sultan Ah-
med Han Rus hâkimiyetine baş kaldı-
rınca Avaristan Ruslar tarafından işgal
edildi. Bununla beraber hâkimiyeti tam
olarak ellerine almayan Ruslar, Avar han-
larına Rus askerî danışmanları bulun-
durmaları şartını kabul ettirdiler.

XIX. yüzyılda Nakşibendî tarikatının
önemli bir merkezi haline gelen Avar ül-
kesinde Ruslar'a karşı direniş arttı ve
1830'da "kâfirler"le ve Ruslar'la iş birli-
ği yapan hanlığa karşı güçlü bir müca-
dele başladı. 1834'te İmam Hamza Beg
Avar Hanlığı'nı yıktı ve Ruslar'ı da ülke-
den kovdu. 25 Ağustos 1859'da İmam
Şâmil'in teslim olmasından sonra Rus-
lar Avar Hanlığı'nı tekrar kurarak başı-
na Mehtulinli İbrâhim Han'ı getirdiler.
Fakat 22 Şubat 1863'te İbrâhim Han tev-
kif edilerek sürgüne gönderildi ve 2 Ni-
san 1864'te Avar Hanlığı tamamen or-
tadan kaldırılarak burası Rus Devleti'nin
bir vilâyeti (okrug) haline getirildi.

1917'de Rusya'da ihtilâlin patlak ver-
mesi üzerine Avarlar da direnişe geçtiler
ve Hotsolu İmam Necmeddin, Uzun Hacı,
Said Şâmil gibi liderler 1925'e ka-
dar burada Bolşevik (Rus) hâkimiyeti-
nin yerleşmesine karşı mücadele etti-
ler. Ancak bu mücadele sonunda Ruslar,
Avar ülkesini Rus Sovyet Federe Sosya-
list Cumhuriyeti'ne bağlı Dağıstan Muh-
tar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir
parçası haline getirdiler.

Avar dil kolları hakkında henüz son söz
söylenememiştir. Avarca XVI. yüzyıldan
itibaren edebî bir hüviyet kazandığından
komşu diller içinde "beynelmilel dil" gö-
revini ifa etmiş, 1917 ihtilâline kadar
değişik şivelerde konuşan halkın anla-
şma dili olmuştur. Bugün de edebî dil
olarak, XVI. yüzyıldan beri kabileler ara-
sındaki münasebetleri düzenleyen Bol-
mats (ordu dili) şivesi esas alınmıştır. XVII.
yüzyılın ortalarından itibaren Avarca, bu
dildeki farklı sesleri karşılamak gaye-
siyle birçok işaretler de eklenerek Arap
harfleriyle yazılmaya başlanmış ve Hun-
zah kadısı Dibir (ö. 1827) bu harflere son
şekli vererek mükemmelleştirmiştir (bu-
na "Eski Acem" de denir). Avar edebiya-
tı ise aynı devirlerde Arapça yazan Ku-
datlı Muhammed b. Mûsâ ve *Kelile ve
Dimne*'yi Avarca'ya tercüme eden Kadı
Dibir'le doğmuştur. XIX. yüzyılda Avar
edebiyatı dinî ve didaktik, Şeyh Şâmil
devrinde satirik ve lirik eserlerle zengin-
leşmiştir. Bunlar arasında özellikle Kaf-
kasya-Rusya muharebelerini tasvir eden
eserler çoğunluktadır. Bu eserlerde en
önemli mevkii Şeyh Şâmil işgal eder. Bu
dönemin en meşhur ve mühim temsil-
cisi ise şair Mahmud Betl-Kahab'dır (ö.
1919). Son devrin en ünlü temsilcisi de
Hamzat Tsada'dır (ö. 1951). 1920'de Arap
harflerinin esas alındığı alfabe basitleştirilerek otuz sekiz harfe indirilmiştir (bu-
na "Yeni Acem" dendi); 1928'de Latin
ve 1938'den itibaren ise Kiril (Rus) alfa-
besi kullanılmaya başlandı. Avarca, bu-
gün Dağıstan Cumhuriyeti'nde neşriyatı
olan altı dilden (Avar, Darga, Lak, Lezgi, Ta-
basaran ve Kumuk) biridir. Avar dili kendi
yazı dilleri olmayan Andi ve Dido halkları
tarafından da kullanılmakta ve bu halk-
lar Avarlar'ın kültürü içinde erimekte-
dirler. İslâmiyet'i Avarlar vasıtasıyla ka-
bul etmiş bulunan bu iki küçük toplu-
luktan Andiler Koysu Andi havzasında,
Didolar da merkezî Dağıstan'ın Gürcistan
sınırlarına yakın en yüksek bölgelerinde
yaşamaktadırlar. Bunun dışında Avarca
Yukarı Dağıstan'daki bazı halkların da
(Darga, Lak) ikinci dili olmuştur; fakat her
şeye rağmen Rusça idarî dil olmaya de-
vam etmektedir. Azerbaycan'daki Avarlar
ise Avarca'yı unutarak Acar Türkçesi'ni
kullanmaktadırlar. Zaten Avarca'nın hâ-
kim olduğu bölgelerde bile Türkçe her
zaman kuvvetli bir mevki işgal etmiştir.
1860'ta Kaluga'da sürgün hayatı yaşa-
makta olan Şeyh Şâmil'i ziyaret eden
Ruslar'dan İ. Zahar hatıratında, Şeyh Şâ-
mil ile Avarlar'dan oluşan yakın adam-
larının Âzerî Türkçesi'yle konuştuğunu

ve Rus ordusundaki Kazan Türkleri'yle
bu dille anlaştıklarını ifade etmektedir.

Dağıstan'ın az geçit veren dağlık böl-
gesinde (Avaristan) yerleşmiş olan Avar-
lar, konar göçer koyun besiciliği ve vadi-
lerde de ufak çapta tarımla meşgul ol-
maktadırlar. Geleneksel el sanatları çok
gelişmiş olup dokumacılık, halıcılık, ba-
kır işçiliği, dericilik, altın işçiliği, tahta
oymacılığı ve demircilik yapılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerafeddin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*,
İstanbul 1961; *İtogi Vsesoyuznoy perepisi nase-
leniya 1970 goda*, Moscow 1973, IV; *Naselenie
SSSR, Po dannum Vsesoyuznoy perepisi nase-
leniya 1979 goda*, Moscow 1980; İbrahim Kaf-
esoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1984, s. 151-
156; S. A. Tokarev, *Etnografiya Narodov SSSR*,
Moscow 1985; A. Agaev, "Dagestans: Narod,
natsiya ili druyaga obşçost?", *Sovetskiiy Dages-
tan*, sy. 2, Moscow 1985, s. 8-14; BSE, "Avars-
kaya Yazıka", "Avarskoe Hanstva", "Avartsı",
"Dagestanskaya Avtonomnaya Sovetskaya
Respublika (Literatura)", md.leri; Mirza Bala,
"Dağıstan", *İA*, III, 447-451; Fikret İşıltan, "Şeyh
Şâmil", *İA*, XI, 468-474; H. Carrère d'Encausse —
A. Bennigsen, "Avars", *EJ²* (İng.), I, 755-756.

NADİR DEVLET

AVÂSİM

(الواسم)

İslâm devletleriyle

Bizans İmparatorluğu arasındaki
müstahkem sınır bölgelerine verilen ad.

Avâsım sözlükte "korumak, engel ol-
mak; sığınmak" anlamındaki asm (عسم)
kökünden türeyen âsımenin çoğulu olup
"koruyanlar, müstahkem mevkiiler" de-
mektir. Bu müstahkem mevkiiler, İslâm
ordularının cihad maksadıyla sınırdan
uzaklaştıkları zaman veya gazâdan dö-
nerken ülkeye girmeden önce düşman
saldırılarına karşı sığınıp korundukları
bölgeler olduğu için bu adla anılmıştır.

Hz. Ömer zamanında Suriye ve el-Ce-
zire'nin fethinden sonra İslâm devleti-
nin sınırları Toroslar'a dayanmıştı. Bizans
İmparatoru Herakleios, sınır bölgelerin-
de yaşayan halkı İslâm ordularının teh-
dit ve saldırılarından korumak gayesi-
yle iç kısımlara çekerek geniş bir sahayı
boş bıraktı. Müslümanların "ed-davâhî"
(الضواحي = dış kısımlar, dış arazi) adını
verdikleri bu saha Ernevîler zamanında
iskân edilmeye ve müstahkem mahaller
kurulmaya başlandı. Askerî düşünceler-
le özel olarak tahkim edilmiş olan bu
bölgeye *Sugür* (tekili sagr "yarık; sınır")
deniliyordu. Sugürü's-Şâmiyye ve Sugü-
rü'l-Cezîriyye olmak üzere ikiye ayrılan
bu saha Tarsus'tan başlayarak Adana-

Massîsa (Misis) - Maraş - Malatya hattını takip ederek doğuya doğru Fırat'a kadar uzanıyordu. Birincinin merkezi Maraş, ikincinin ise Malatya idi. İslâm-Bizans mücadelesinde önemli rol oynayan bu şehirler askerî yolların birleştikleri yerlerde veya geçitlerin girişlerinde yer alıyordu ve idarî bakımdan Suriye'deki Kinnesrîn ordugâhına bağlıydı.

Müslümanların fetihlerden sonra Suriye'de teşkil ettikleri beş cünden (askerî bölge) en kuzeydeki Cündü Kinnesrîn, Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr devrinden itibaren çok büyümüş ve geniş bir sahayı kaplamıştı. Hârûnürreşîd sınır şehirlerini tahkim ettirdiği 170 (786-87) yılında Cündü Kinnesrîn'i Cündü'l-Avâsım veya kısaca el-Avâsım adıyla müstakil bir bölge haline getirdi ve tamamıyla askerî teşkilâta bağlayarak müstahkem noktalara askerî birlikler yerleştirdi. Bu yeni eyalet Antakya'dan güneybatıda Âsi nehrinin denize döküldüğü yere, güneydoğuda Halep, Menbic ve bunun kuzeyinde Bizans sınırına kadar uzanan araziye içine alıyordu ve merkezi başlangıçta Menbic idi. X. yüzyılda ise Antakya onun yerini aldı. Avâsım'ın kuzey ve kuzeydoğusunda sınır kalelerinin yer aldığı Sugûr denilen müstahkem kuşak ise X. yüzyılda Tarsus, Adana, Massîsa, Zibatra, Maraş, Malatya ve Hısnımansûr'dan geçerek Sümeysât'a (Samsat), oradan da Fırat'ın batı kıyısını takip ederek Bâlis'e kadar uzanıyordu. Arap coğrafyacıları Sugûr'u bazan müstakil bir bölge, bazan da Avâsım'a bağlı ikinci derecede bir idarî bölge olarak kaydederler. Sugûr genellikle Antakya valisi tarafından idare edilmekteydi.

İlk fetihlerden itibaren İslâm ordularının en fazla faaliyet gösterdikleri bölgelerin başında Sugûr ve Avâsım gelmektedir. Sınır garnizonlarına yerleştirilmiş olan birlikler hemen her yıl yaz ve kış Anadolu içlerine akınlar tertip ediyorlardı. Aynı şekilde Bizans askerlerinin ilk hedefi de Sugûr ve Avâsım idi. Sınır şehirleri, dâimî askerî birliklerin yanında ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen gönüllülerin toplandıkları yerlerdi. Bölge nüfusu başlangıçta yerli hristiyanlar ve müslüman Araplar'dan meydana geliyor, yerli hristiyanların çoğunluğunu İslâm kaynaklarında Cerâcime olarak geçen grup meydana getiriyordu. Bunlar bazan İslâm devletini, bazan Bizans'ı destekliyor ve bu sayede varlıklarını devam ettiriyorlardı. Ayrıca Hindistan menşeli Sayâbice ve Zutlar da bölgenin çeşitli

yerlerine yerleştirilmişlerdi. Sınır garnizonlarındaki müslüman ahalinin ekseriyetini Araplar teşkil ediyordu. Ancak Abbâsîler'in hilâfete geçmelerinden sonra bilhassa Mansûr ve Hârûnürreşîd devirlerinde Sugûr şehirleri yeniden tamir ve tahkim edilerek yeni birlikler yerleştirildi. Bu yeni birlikler arasında Horasanlılar ve Türkler'in çokluğu dikkati çekmektedir. Avâsım'ın devamlı mücadele sahası olmasına rağmen iktisadî bakımdan gelişmiş olduğu ödediği vergilerin çoklğundan (400.000 dinar) anlaşılmaktadır.

Avâsım eyaleti X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans'ın arka arkaya devam eden akınlarına hedef olmaya başladı. Massîsa, Adana ve Tarsus Bizans'ın eline geçti. Hamdânî Hükümdarı Seyfûldevle Bizans hücumlarını bir süre için durdurabilirdi. Onun ölümünden sonra üstünlük Bizans'a geçti ve birbiri arkasından sınır şehirleri Bizans İmparatorluğu tarafından işgal edildi. Böylece Avâsım eyaleti de ortadan kalkmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1863-66, s. 132, 144-152, 162-171; İbn Hurdâzbi, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 75; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1317, III, 604, 775, 1352, 1394, 1697, 2105, 2187 vd.; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc*, s. 184, 186 vd.; İstahrî, *Mesâlikü'l-memâlik* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1927, s. 56, 62; İbn Havkal, *Kitâbu Şureti'l-arz* (nşr. J. H. Kramers), Leiden 1938-39, s. 108, 119; Yâkût, *Mu'cemü'l-buldân*, I, 136, 925; III, 240, 271; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 91, 130 vd., 225; G. Le Strange, *Palestine under the Muslims*, London 1890, s. 25 vd., 36, 39, 42, 45-47; E. Honigmann, *Die Kämpfe der Araber mit den Römern in der Zeit der Umayyiden*, Göttingen 1901, s. 415, 429-431; a.mlf., *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşiltan), İstanbul 1970, s. 36 vd.; M. Canard, *Histoire de la dynastie des H'amdanides de Jazira et de Syrie*, Paris 1951, s. 244 vd.; a.mlf., "al-'Awâsım", *EI*² (İng.), I, 761-762; a.mlf., "Sugûr", *İA*, XI, 2; Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 57-61; Peter von Sivers, "Taxes and Trade in the Abbâsî Thughûr, 750-962/133-351", *JESHO*, XXV/1 (1982), s. 71-99.

HAKKI DURSUN YILDIZ

el-AVÂSİM mine'l-KAVÂSİM

(العواصم من القواصم)

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin

(543/1148)

kelâm ve mezhepler
tarihiyle ilgili eseri.

İbnü'l-Arabî bu eserini 1141 yılında ilmi olgunluğa ulaştığı bir dönemde yazmıştır. Kâinatda her şeyin çift olduğuna, meleğin yanında şeytanın, aklın yanın-

da nefsin, hayrın yanında şerrin yaratıldığına dikkati çeken müellif, hakkın açık alâmetlerine rağmen bâtılın yayılma istidadı gösterdiğini belirtir ve yayılan bâtılın hilelerine kavâsım bunları ortadan kaldıran delillere de avâsım adını verir. Kitapta yer alan her konu önce kâsime (felâket) başlığı altında bâtıl ölçüsünde ele alınır, sonra âsime (felâketten kurtaran, koruyan) başlığı altında aynı konunun hak ölçüsü içinde izahı yapılarak gerekli cevaplar verilir.

Kitabın muhtevasını bir giriş ve iki bölüm halinde ele almak mümkündür. Girişte kelâm metodolojisi bahisleri, birinci bölümde kelâm konuları, ikinci bölümde de Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashap arasında meydana gelen olaylar yer alır. Müellif metot bahsine mu'tasavvifin keşf* yolunu inceleyip tenkit etmekle başlar. 1096 yılında Medînetü'sselâm'da (Bağdat) Gazzâlî ile karşılaştığını söyleyerek onun filozoflara karşı yönelttiği tenkitleri beğendiğini belirtir. Kerâmeti kabul etmekle beraber Gazzâlî'nin tasavvufî görüşlerine itirazlarda bulunan İbnü'l-Arabî meseleyi Kur'an açısından değerlendirmeye çalışır. Hakikati sadece duyuların verdiği bilgiye hasreden hissiyyûn ile imâm-ı ma'sûmun tâlimine bağlı gören Şîa ve Bâtıniyye'nin fikirlerini tahlil ederek çürütür. Buna karşılık nazar* ve tefekkürün bilgi kaynaklarından biri olduğunu söyler. Felsefî eserlerin Arapça'ya tercüme edilmesi ve felsefenin İslâm dünyasında yayılması hadisesinde yahudi ve hristiyan bilgilerinin Bâtıniyye yoluyla büyük çapta tesir icra ettiklerini belirterek metot bahsini bitirir.

İbnü'l-Arabî, kitabın birinci bölümü kabul edilebilecek kısmında, Mu'tezile kelâmındaki tevli'd* nazariyesinin filozofların feyz* ve sudûr* görüşünden çıktığını ileri sürdükten sonra Allah'ın varlığı bahsine geçer. Konu ile ilgili delilleri aklî ve şer'î olmak üzere ikiye ayırarak gâiyyet* deliline özellikle önem verir. Bu kısımda filozofların ilâhiyyât* ve yer yer tabiiyyât*la ilgili fikirlerini ayrıntılı bir şekilde inceleyip İslâm'ın görüşünü ortaya koymaya çalışır. Allah'ın sıfatlarına, kazâ ve kadere, şer problemine dair bir şekilde yer veren İbnü'l-Arabî, nübüvvetle ilgili itirazları ele alarak bunları reddeder ve insanlığın dinî ve gayri dinî bütün bilgilerini peygamberlerden öğrendiklerini ispat etmeye çalışır. Haberî sıfatların tev'ili üzerinde ısrarla durup Müşebbihe ile Zâhiriyye'yi, özellik-